

RECENZIJOS

DAIVA NARBUTIENĖ

REIKŠMINGAS PALEOTIPŲ KATALOGAS

Turtinga Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos Centrinė mokslinė V. I. Vernadskio biblioteka savo fonduose saugo per pustrečio tūkstančio paleotipų. Tai liudija Margaritos Šamraj ir jos kolegų parengtas ir 1995 m. Kijeve išleistas „Paleotipų katalogas“¹.

Dar 1977 m. išėjusiame anuometinio Leningrado universiteto Mokslinės M. Gorkio bibliotekos paleotipų kataloge jo sadarytojas A. Gorfunkelis teigia, kad terminas *paleotipas* beveik visiškai užmirštas tiek užsienio, tiek šalies knygotyros literatūroje². Iš tiesų, praėjus penkiasdešimt metų po N. Kiseliovo parengto Maskvos viešosios bibliotekos, tuomet turėjusios V. I. Lenino vardą, paleotipų katalogo išleidimo³, A. Gorfunkelio atgaivintas pavadinimas netruko prigyti Rusijos, Ukrainos ir kitų kaimyninių kraštų knygotyros terminijoje⁴, tačiau didesnės Europos dalies knygos istorikų iki šiol, regis, nepripažintas. Paleotipai, sąlygiškai išskiriantys 1501–1550 m. Europoje išėjusias knygas, leidžia sparčiau atskleisti senųjų spaudinių fondus, nes XVI a. antroji pusė pasižymi keliskart gausesne leidybine produkcija. Kai kurios didžiosios bibliotekos, išleidusios savo inkunabulų rinkinių katalogus, ėmėsi XVI a. pirmosios pusės

¹ Каталог палеотипов : из фондов Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины / сост. М. А. Шамрай ; при участии Б. В. Грановского и И. Б. Торбакова. Киев : Наукова думка, 1995. 550 с.: ил.

² Горфункель А. Х. Каталог палеотипов: из собрания Научной библиотеки им. М. Горького Ленинградского университета. Ленинград, 1977. С. 3.

³ Kiselev N. Index palaeotyporum quotquot in Bibliotheca publica olim Rumianzoviensi nunc Leniniana Mosquae asservantur. Mosquae, 1927–1929. 2 fasc.

⁴ Каталог палеотипов : из фондов Львовской научной библиотеки им. В. Стефаника / сост. Р. С. Харабадот, Р. М. Биганский. Киев, 1986; Учётный список собрания палеотипов / Всесоюзная гос. б-ка иностранной литературы. Москва, 1986; Палеотипы в фонде Научной библиотеки Саратовского университета : каталог / сост. Г. В. Мосолкина. Саратов, 1991.

leidinių bibliografavimo: paleotipų katalogų sudarymas tapo logišku inkunabulų sąrašų leidimo tęsiniu ir jau minėtoje Leningrado universiteto bibliotekoje, ir Lvovo mokslinėje V. Stafaniko, ir Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos Centrinėje mokslinėje V. I. Vernadskio bibliotekose⁵. Pastarojoje parengtas paleotipų katalogas, panašiu poligrafiniu apipavidalinimu ir vidine knygos struktūra derantis prie 1974 m. išėjusio B. Zdanievičiaus sudaryto inkunabulų katalogo, puikiai iliustruoja nenutrūkstamą senųjų spaudinių bibliografinių priemonių rengimo procesą.

Paleotipų katalogo pratarmėje (5–12 p.) sudarytoja pateikia gana išsamią aprašomų knygų analizę. Senuosius leidinius autorė apžvelgia pagal temas, leidimo vietas, kalbas, proveniencijas. Čia pateikiami ir katalogo sudarymo principai.

Katalogą sudaro 2532 įrašai. Rinkinyje vyrauja reformatų literatūra, ypač poleminiai Martino Lutherio veikalai (301 pavadinimas), nemažai ir juridinių veikalų: vien civilinės ir kanoninės teisės sąvadams skirti 25 įrašai. Gausu čia antikos rašytojų ir mąstytojų Aristofano, Aristotelio, Cicerono, Horacijaus, Homero, Plutarcho (visų nė neišvardysi) veikalų. Filologinę vėlesnių laikų literatūrą atspindi garsusis Giovanni'o Boccacio „Dekameronas“ (Nr. 339), gausybė Erazmo Roterdamiečio (Roterodamus) veikalų (net 88 pavadinimai, Nr. 767–848), Francesco Petrarco raštai (Nr. 548, 1959–1960), svarbūs XVI a. leidiniai: hebrajų, graikų ir lotynų kalbos žodynai, gramatikos (Nr. 1326–1328 ir kt.). Gamtos mokslų literatūrą iliustruoja astronominiai Mikalojaus Koperniko veikalai (Nr. 1273–1274), Sebastiano Münsterio „Kosmografijos“ leidimai (Nr. 1833–1836), Leonharto Fuscho botanikos ir medicinos darbai (Nr. 920–927). Vienas gražiausių čia saugomų paleotipų – 1501 m. Niurnberge išleisti X a. vokiečių poeto Hroswitho von Gandersheimo (Hroswitha, Roswitha von Gandersheim) „Raštai“ su Albrechto Dürerio medžio raižiniais (Nr. 1115). Šis leidinys laikomas bibliografinė retenybe. Paleotipų rinkinys gali didžiulis Luko Cranacho (Nr. 151, 266, 1113), Hanso Holbeino (Nr. 1834–1837, 2345) iliustruotomis knygomis.

Katalogas atspindi platų XVI a. pirmosios pusės knygų leidimo vietų tinklą – daugiau nei 70 miestų, kur dirbo apie 400 spaustuvininkų ir leidėjų. Čia randame

⁵ Горфункель А. Х. Каталог инкунабулов. Ленинград, 1967; Луцик Р. Я. Инкунабули Львівськоп науковоп бібліотеки ім. В. Стефаника Академії наук УРСР : каталог. Львів, 1974; Зданевич Б. Каталог інкунабул. Київ, 1974.

spaudos lopšyje, Mainze, J. Gutenbergo kompaniono Peterio Schöfferio palikuonių, garsiosios Aldų dinastijos Venecijoje, prancūzų spaustuvininkų Roberto Estienne'o (Stephanus), Josse'o Bade (Jodocus Badius, Ascensius), Bazelyje veikusių Johanno Frobeno, Johanno Oporino ir kitų spaustuvių darbų.

Į V. I. Vernadskio biblioteką palcotipai pateko įvairiai. Tai rodo kataloge pateikti provenienciniai knygų ženklai, kitos rašytinės pastabos. Kaip teigia leidinio sudarytoja, didesniąją paleotipų dalį sudaro atskiri asmeninių bibliotekų egzemplioriai (9 p.). Dėmesio vertos knygos su vokiečių reformacijos veikėjo Philippo Melanchthono marginalijomis graikų ir lotynų kalbomis (Nr. 311, 1747). Viena iš didžiausių asmeninių bibliotekų – Naugarduko vaivados, mokslų ir menų globėjo Josepho Alexandro Jabłonowskio kolekcija, kurią sudaro 358 knygos. Iš įvairioms organizacijoms ir įstaigoms priklausiusių knygų rinkinių savo gausumu išsiskiria Kijevo šv. Vladimiro universiteto, Kijevo dvasinės akademijos, Žitomiro Romos katalikų seminarijos, Berdyčiovo basųjų karmelitų vienuolyno bibliotekos.

Ukrainiečių paleotipų katalogas reikšmingas ir Lietuvos knygos istorijos tyrinėtojams. Rinkinyje yra Vilniaus spaustuvės įsteigėjo Pranciškaus Skorinos 1517–1519 m. Prahoje leista „Rusiška biblija“ (Nr. 2508), Karaliaučiuje, Hanso Weinreicho spaustuvėje, kur buvo išleista ir pirmoji knyga lietuvių kalba, keletas išspausdintų knygų (Nr. 929, 1101). Labai įdomūs knygų nuosavybės ženklai, liudijantys jų priklausomybę privačioms ir visuomeninėms Lietuvos bibliotekoms. Vienas iš tokių įrašų yra ypač įdomus. Vokiečių filosofo Alberto Didžiojo (Albertus Magnus) veikalo „*Philosophiae naturalis isagoge*“ (Gamtos filosofijos įvadas), išleisto 1548 m. Krokuvoje, egzemplioriuje (Nr. 51) įrašyta: *Huius libri possesor Venceslaus Lithwanus...* (šios knygos savininkas yra Venclovas Lietuvis). Įrašo autorius greičiausiai buvo Lietuvos kultūros ir visuomenės veikėjas Venclovas Agripa, tais pačiais metais, kai išėjo ši knyga, imatrikuluotas Krokuvos universitete. Net 59 knygos pažymėtos Vilniaus jėzuitų akademijos nuosavybės ženklais. Čia yra ir XVI a. Vilniaus pavyskupio Jurgio Albinijaus bibliotekai priklausiusi knyga (Nr. 707), vėliau su visa jo kolekcija atitekusi 1570 m. steigiamai Jėzuitų kolegijai, ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio, Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto dalis kolekcijos, buvusios tos pačios kolegijos nuosavybe, ir penkios LDK pakanclerio Kazimiero Leono Sapiegos, padovanojusio savo biblioteką Vilniaus universitetui, knygos, ir kitų bibliofilų, saugojusių savo rinkinius Lietuvoje, egzempliorių. Dar III a. romėnų gramatikas Terencijanas Mauras (Terentianus Maurus) yra pasakęs: *habent sua fata libelli*

(turi savo likimą knygelės). Šie žodžiai labai tinka ir V. I. Vernadskio bibliotekon atkeliavusiems spaudiniams, kurie čia surado lemtingą vietą, tikėkimės, be to, palankią ir saugią.

Šis paleotipų katalogas sudarytas įprastu abėcėliniu principu su nuorodomis į kitus aprašo pradmenis, jei šie būtinai. Kiekvienas egzempliorius turi atskirą įrašo numerį. Aprašai išsamūs ir gana tikslūs. Pagrindiniai aprašo elementai papildomi fakultatyviais, pateiktais pastabų srityje, po duomenų apie bibliografinius šaltinius. Tokiu būdu atskleidžiama fizinė kiekvieno egzemplioriaus būklė: defektai, įrišimo ypatumai. Labai svarbios ir didelio kruopštumo reikalingos pastabos apie knygoje esančias marginalijas, priklausomybę liudijančius įrašus ir kitus knygos ženklus. Aprašas baigiamas nurodant egzemplioriaus saugojimo bibliotekoje šifrą.

Kaip tvirtinama leidinio pratarinėje, katalogo rengėjai vadovavęsi esančiais bibliografinio aprašo standartais, labiausiai tinkančiais tokiai literatūrai, be to, rėmęsi ir užsienio knygotyrininkų H. M. Adamso, J. Benzigo, P. Ritterio, A. Gorfunkelio, N. Kiseliovo ir kt. patirtimi. Kartu jie apsisprendę nekeisti originalios antraščių rašybos, palikdami tekstą (ir punktuaciją – *D. N.*) tokį, koks jis yra aprašomame spauidinyje (11 p.). Gaila, kad konkrečiai nenurodoma, kokiais bibliografinio aprašo standartais remtasi. Jei naudotasi 1989 m. išleistomis „Bibliografinio senųjų spaudinių aprašo taisyklėmis“⁶, parengtomis pagal tuo metu galiojusį TSRS valstybinį bibliografinio dokumento aprašo standartą, tai pastebėtina, jog iš tikrųjų aprašo taisyklės čia taikytos tik iš dalies, t.y. išskiriant pagrindines aprašo sritis: autoriaus, antraštės, leidimo vietos ir metų. Neiškiriami pagrindinę antraštę tikslinantys duomenys, nėra rengėjų srities, kiekybinė charakteristika ir formatas nurodomi ne pagal standartą, o pasižiūrėjus į N. Kiseliovo, A. Gorfunkelio darbus. Pateikiant leidimo vietas, pastebimi kai kurie netikslumai, pavyzdžiui, Nr. 3 nurodoma *Paris* (turėtų būti *Parisiis*), Nr. 13 – *Basel* (turėtų būti *Basileae*), Nr. 446 – *Tübingen* (ar ne *Tubingae Sueuorum?*).

Žinoma, tokiam dideliui darbui, kuriam parengti reikia ne vienerių metų, nelengva prisitaikyti prie vis tobulinamų aprašo taisyklių – šiandien jau turime

⁶ Правила составления библиографического описания старопечатных изданий / Междувед. каталогизац. комис. при Гос. б-ке СССР им. В. И. Ленина ; сост. И. М. Полонская, Н. П. Черкашина. Москва, 1989.

tarptautinį bibliografinio senųjų leidinių aprašo standartą⁷, kuris, tikėkimės, bus paskutinis. O svarbiausias bibliografavimo principas – spaudinio indentifikavimas, būdingas aptariamam katalogui.

Mokslinę leidinio vertę didina pagalbinių rodyklių gausa. Norinčiam įsitikinti dėl kasmet didėjančio XVI a. išleidžiamų knygų skaičiaus, padės chronologinis indeksas (444–447 p.). Ypač vertinga toliau esanti leidėjų ir spaustuvininkų pagal miestus rodyklė (448–513 p.), nes iliustruota spaudos emblemomis. Pateikiamas (514–523 p.) asmenų, minimų aprašuose, sąrašas. Vienas puslapis (524) skirtas graviruotojams. Toliau (525–543 p.) spausdinama proveniencijų rodyklė, kurioje išskirtos asmeninės kolekcijos ir mokymo, kultūros, švietimo bei kulto įstaigoms priklausančios knygos, ir pagaliau – didžiulis (76 pozicijų) cituojamos literatūros – bibliografinių šaltinių – sąrašas (544–546 p.). Idealu būtų regėti ir dalykinę aprašytų spaudinių rodyklę.

Katalogas gražiai iliustruotas ražiniais iš bibliografuojamų paleotipų, tekstą pagyvina inicialai.

Malonu pabrėžti, kad prie šio reikšmingo leidinio pasirodymo prisidėjo ir kolega iš Lietuvos – žinomas kultūros tyrinėtojas dr. Juozas Tumelis. Tai žadina viltį, jog ir savo krašte turime jėgų, galinčių atskleisti turtingus Lietuvoje saugomų senųjų knygų rinkinius, juolab kad pradžia jau padaryta Nojaus Feigelmano, Vido Račiaus parengtais katalogais⁸.

V. I. Vernadskio bibliotekos paleotipų katalogas – antroji XVI a. pirmosios pusės knygų, saugomų Ukrainoje, bibliografinė priemonė. Linkime, kad į šį sunkų, bet labai svarbų senųjų fondų atskleidimo procesą įsitrauktų ir kitos ukrainiečių bibliotekos.

⁷ ISBD (A) : Internacional standard bibliographic description for older monographic publications (antiquarian). 2nd rev. ed. München etc.: Saur, 1991. (IFLA UBCIM publications. New series ; Vol. 3).

⁸ *Feigelmanas N.* Lietuvos inkunabulai. Vilnius, 1975; Vilniaus universiteto bibliotekos elzevyrai : katalogas / sudarė V. Račius. Vilnius, 1994.

„Knygotyros“ autoriams

„Knygotyros“ redaktorių kolegijai įteikiami du rankraščio egzemplioriai. Straipsnio ir publikacijos apimtis – ne daugiau kaip 1 aut. lankas (22-24 puslapiai po 28-30 eilučių kiekviename), apžvalgos – 0,5 aut. lanko, recenzijos – 0,25 aut. lanko. Primename, kad straipsniai privalo turėti mokslo darbams būdingą struktūrą, t.y. juose nurodomas tyrimų tikslas, objektas, metodas, pateikiami rezultatai, išvados, panaudoti šaltiniai ir literatūra. Prie kiekvieno straipsnio pridedama santrauka anglų (pageidautina) arba kita užsienio kalba. Jos apimtis – 30-50 eilučių. Dėl didesnės apimties straipsnių ir iliustracijų tartis su redaktorių kolegija.

Lentelės spausdinamos ant atskirų lapų.

Literatūros ir šaltinių nuorodos pateikiamos kiekvieno puslapio apačioje pagal tarptautinio standartinio bibliografinio aprašo (ISBD) taisyklės.

Atskirame lape pateikiamos trumpos žinios apie autorių.

„Knygotyros“ redaktorių kolegija

Dear Authors of „Knygotyra“,

the editing board of „Knygotyra“ draws your attention to some regulations on presentation of the material: two copies of the manuscript must be presented to the editing board. The article or publication should not exceed 22-24 typed pages (double spacing), surveys – 11-12 pages, reviews – 5-6 pages. A summary of 30-50 lines in English should be attached to the manuscript (it will be translated to Lithuanian language). The possibility of presenting larger articles or illustrations should be discussed with the editing board.

The tables should be presented on separate pages.

The footnotes are given at the end of pages as required in „Knygotyra“.

The short data about author should be presented on a separate sheet.

The editing board of „Knygotyra“

Straipsniai įteikiami ir išleisti tomai įsigyjami
šiuo adresu:

Visiting address:

„Knygotyros“ redaktorių kolegija
Komunikacijos fakultetas
Vilniaus universitetas
Saulėtekio al. 9, I rūmai
211 kab.

Editing board of „Knygotyra“
Faculty of Communication
Vilnius University
Saulėtekio al., building 1, room 211
Lithuania

Sunčiant paštu, nurodyti tokį adresą:

„Knygotyros“ redaktorių kolegija
Komunikacijos fakultetas
Vilniaus universitetas
Universiteto 3
2734 Vilnius

Mailing address:
Editing board of „Knygotyra“
Faculty of Communication
Vilnius University
Universiteto 3
2734 Vilnius
Lithuania

Tel.: (3702) 769368

Fax: (3702) 768953

e-mail: elena.maceviciute@kf.vu.lt

Knvygotyra. 1998. 25(32) Mokslo darbai

Redaktorė *Romualda Brastavičienė*
Meninis redaktorius *Romas Dubonis*
Techninė redaktorė *Danutė Navickienė*
Korektorė *Marijona Rėzienė*

SL 388. 1998 03 31. 30,34 apsk. leid. I. Tiražas 1000 egz. Užsakymas 121
„Minties“ leidykla, Ž. Sierakausko 15, 2600 Vilnius.
Spausdino P. Kalibato įmonė „Petro ofsetas“, Žalgirio g. 90, 2600 Vilnius.

Kaina sutartinė